

El respecte pels drets humans a l'antiga Iugoslàvia

RAÛL ROMEVA
Universitat Autònoma de Barcelona

Introducció

Bòsnia-Hercegovina ha demostrat, al llarg de centúries, que diverses cultures i religions podien coexistir exitosament, fins i tot en un context tan complex com el de la regió dels Balcans. Segons el cens de 1991, Bòsnia-Hercegovina tenia 4,2 milions d'habitants, majoritàriament d'origen eslau. Prop del 44% eren bosnians (de religió musulmana), un 33% eren serbobosnians (de religió ortodoxa), un 17% eren croatobosnians (de religió catòlica), i la resta pertanyien a d'altres grups culturals, ètnics o religiosos, com jueus, ucraïnesos, polonesos, valons, albanesos, eslovens i txecs. Entre el 30 i el 40% dels matrimonis eren mixtos. Tanmateix, després de quatre anys de guerra, amb centenars de milers de persones mortes, ferides, refugiades o desplaçades, aquesta convivència es troba en perill. Els Acords de Dayton han servit per aturar una guerra. Tanmateix, encara hi ha molts dubtes sobre si realment serviran per consolidar una veritable pau basada en la pluralitat nacional i cultural.

Per què a les acaballes del segle XX la convivència en la pluralitat ha trontollat fins al punt de tornar-nos a la memòria fantasma de la Segona Guerra Mundial que creïem morts i enterrats? I per què precisament a Iugoslàvia? O no és només a Iugoslàvia?

Cinquanta anys després de la signatura de la Declaració Universal dels Drets Humans, han calgut més de 300.000 persones mortes, centenars de milers de refugiats i desplaçats, milions de pèrdues materials i sentimentals i, fins i tot, la gairebé participació d'un país tradicionalment obert i plural, perquè reaccionéssim i actuéssim. I tot això mentre preteníem construir una Europa fonamentada en els pilars de la llibertat, la democràcia i el respecte i la garantia dels drets humans.

Si alguna cosa devem a totes aquestes persones que han patit la guerra a Bòsnia-Hercegovina, tant a les mortes com a les que encara viuen, és el fet d'aprendre de tantes errades comeses. De tants silencis enfront del genocidi. De tantes hipocresies disfressades d'humanitarisme, que ens han fet creure que nosaltres no érem corresponsables de tanta barbàrie. I ho érem. Perquè ni Europa ni el món no podrà mai viure en pau si permetem que persones com les que han organitzat i generat aquestes massacres quedin impunes.

Només la veritat pot compensar, encara que molt poc, l'abandó que la gent demòcrata de Bòsnia ha patit durant gairebé quatre anys. En aquest sentit, l'objectiu d'aquestes pàgines és posar de manifest algunes de les lliçons que ens ha ensenyat la tragèdia de Bòsnia-Hercegovina.

1. El pes de la història

Al llarg de la seva història, Bòsnia ha fet pròpia la cultura de molts pobles -des d'abans de l'època medieval fins als nostres dies- que hi han viscut.

Paradoxalment, la raó més important per estudiar la història de Bòsnia és que ens permet adonar-nos que aquesta història, per si mateixa, no explica els orígens de la guerra. L'obstacle més gran a la comprensió del conflicte és l'assumpció que allò que s'esdevingué al país fou el resultat -natural, espontani, i alhora necessari- de forces vinculades a la història interna de Bòsnia. Aquest és el mite que van difondre acuradament totes aquelles persones que van provocar i orquestrar el conflicte, tots els qui volien que el món cregués que allò que ells, i els qui disparaven trets i artilleria, estaven fent, no era responsabilitat seva sinó el resultat de forces històriques, més enllà del control de cap persona. I el món s'ho va creure. Si més no al principi.

Autors com Malcolm (1996), destaquen que les desinformacions aparegudes en múltiples mitjans de comunicació occidentals tenen, en part, molt a veure amb els maquillatges imposats per diferents tendències de l'antiga Iugoslàvia. Així, durant més d'una centúria, autors croates han escrit llibres amb els quals pretenen demostrar que la població bosniana és, en realitat, croata. Publicacions sèrbies intenten justificar que, en realitat, tota la població (inclosa la croata i la bosniana) és sèrbia. Més recentment, la propaganda croata ha adjectivat tot el nacionalisme serbi de txètnic i ha intentat presentar el líder txètnic de la Segona Guerra Mundial, Draza Mihailovic, com un monstre genocida. La propaganda sèrbia, per la seva banda, adjectiva el nacionalisme croat d'ústaixa, i vincula directament la població musulmana amb les SS de la Segona Guerra Mundial, com una manera d'insinuar que els musulmans o bé són nazis, o bé fonamentalistes, o ambdues coses alhora.

Finalment, els qui es troben al mig d'aquestes disputes, ja siguin musulmans o simplement creients en una Bòsnia plural, han procurat també consolidar alguns dels mites històrics que els poden donar un reforçament moral i ideològic, com el mite dels Bogomils, el mite de la pau permanent i en harmonia a Bòsnia, o el mite de Tito.

Tanmateix, és evident que el nivell de responsabilitat de cadascuna d'aquestes interpretacions històriques no és comparable pel que fa a la guerra. Així, algunes interpretacions s'han utilitzat per justificar agressions, genocidis i violacions en massa, argumentant, ja sigui un deute històric, ja sigui la convicció que les víctimes d'aquesta barbàrie eren, en realitat, els agressors. Mentre que d'altres, simplement han intentat desmentir els arguments utilitzats pels instigadors del conflicte (alguns fonamentats fins i tot en teories biològiques) referits a la impossibilitat que nacions, religions i cultures diferents puguin viure plegats.

2. La guerra i el respecte dels drets humans

Sovint s'ha volgut maquillar d'ètnica i religiosa una guerra en la qual s'enfrontaven, per una banda, un model polític xenòfob, excloent i nacionalment pur, defensat primer i sobretot per les autoritats sèrbies de Belgrad i Pale, però també, en gran part, per algunes personalitats croates de Zagreb i Mostar. I, de l'altra, la població (sèrbia, croata o musulmana), que lluitava unida per defensar un model de convivència plural, multicultural,

multireligiós i fonamentat en la diversitat i la democràcia. En aquest marc, podríem considerar que els dirigents (elits i classes mitjanes) que perseguien la consolidació d'un estat ètnicament pur són el motor d'aquest conflicte, mentre que la qüestió ètnica ha estat utilitzada per part d'aquestes elits com el combustible capaç de fer funcionar la mortal màquina de la guerra. En aquest sentit, Bòsnia-Hercegovina no ha estat mai una catàstrofe humanitària, ha estat, i continua essent, una catàstrofe política, i una constant violació als drets humans.

Com a exemple, només cal recordar les delaracions de Radovan Karadzic el dia 2 de març de 1992, just abans de fer-se públics els resultats del referèndum sobre la independència de Bòsnia (29f/1mç, 1992): «Nosaltres no acceptarem una Bòsnia independent [...] i si la majoria dels bosnians volen veritablement la independència, tinc por que no podrem evitar una guerra interètnica [...] que això serveixi d'avertència». Karadzic va afegir, a més, en unes declaracions recollides pel Premi Pulitzer Roy Gutman (Gutman, 1994): «un conflicte ètnic a Bòsnia-Hercegovina farà que Irlanda del Nord s'assembla a una estació balneària». El mateix 2 de març es van fer públics els resultats del referèndum (99,4% a favor de la independència) i membres de les forces paramilitars sèrbies van construir barricades i van establir bases de francotiradors al voltant dels edificis del parlament a Sarajevo.

3. Neutralitat enfront de la violació dels drets humans

Un dels principals problemes que havien d'afrontar el Consell de Seguretat de les Nacions Unides, l'ACNUR i la UNPROFOR, era que havien de confiar en la bona voluntat de totes les parts en conflicte. Tanmateix, la pròpia naturalesa de la situació militar, amb els serbobosnians controlant el 70% del territori i la majoria d'armament pesant, i amb l'efectivitat de la distribució de l'ajut humanitari sotmesa per tant a la bona voluntat serbobosniana, obligava els diferents organismes de les Nacions Unides a negociar sobretot amb les autoritats serbobosnianes. Aquest fet va obligar sovint a otorgar concessions a les autoritats serbobosnianes que s'envalentien i, enlloc d'avançar cap a la fi de les hostilitats, anaven augmentant les seves exigències sobre les Nacions Unides.

Un dels exemples més tràgics d'aquesta actitud, l'explica David Rieff al llibre *Matadero. Bosnia, el fracaso de occidente* (Rieff, 1996). Segons Rieff, l'administració de les Nacions Unides a l'aeroport feia grans esforços per tal d'evitar-hi el flux de persones. La seva política era fer pujar aquesta gent en cotxes blindats, i fer-los tornar al punt des d'on havien sortit. Per tal de poder veure la gent que havien de recollir i fer-la muntar en els cotxes blindats, els operadors de l'aeroport encenien els focus sobre la pista, de manera que això proporcionava una immillorable oportunitat als francotiradors serbobosnians per disparar contra la població. Molta gent va morir d'aquesta tràgica manera. La majoria de la gent que intentava fugir o entrar d'aquesta manera eren infants o dones.

Per la seva banda, el govern bosnià va fer foradar un túnel sota l'aeroport de 1'5 metres d'alçada i dos quilòmetres de llargària. En èpoques de molta pluja, el túnel podia inundar-se fins als genolls. El túnel va ser durant molt de temps l'única possibilitat de fer entrar aliments a Sarajevo, ja que moltes vegades ni tan sols els avions de l'ACNUR no podien aterrar a l'aeroport. Les Nacions Unides van intentar diverses vegades tancar el túnel amb l'argument que només beneficiava una de les parts en conflicte, però malgrat que la UNPROFOR va provocar importants desperfectes a l'entrada del túnel, no van poder tancar-lo del tot.

Un altre dels exemples tràgics de la política de neutralitat va ser la neteja de les mines antipersona. Unitats desmuntades de la UNPROFOR netejaven àrees minades, però en lloc de destruir-les, esbrinaven qui les havia col·locades, i les retornaven als seus propietaris originaris. L'argument que utilitzaven per justificar el retorn era que si la UNPROFOR destruïa les mines, s'hauria pogut interpretar com que afavorien una o altra part. Finalment, Rieff també critica que molts oficials o funcionaris de les Nacions Unides comencessin a identificar-se cada vegada millor amb el costat serbi. Yashushi Akashi, per exemple, com a enviat especial de les Nacions Unides a l'antiga Iugoslàvia va arribar a dir que Radovan Karadzic, líder polític dels serbobosnians, era un «home de pau».

4. La carta internacional dels drets humans necessita organismes que la defensin

Si pensem en termes de l'Estat espanyol, per exemple, veiem com existeix per una banda un Codi Penal (que fa poc s'ha revisat), i per l'altra existeix un sistema judicial que s'encarrega de supervisar que el Codi Penal sigui respectat (i aplica les penalitzacions corresponents en cas de que no sigui així). Finalment, el sistema policial s'encarrega de detenir i entregar els subjectes sospitosos de no haver respectat el Codi, així com de vigilar que es compleixin les sentències imposades.

A nivell internacional ens trobem amb què existeix un «Codi Penal», que és la Carta Internacional dels Drets Humans. Els pactes i els protocols tenen força de llei. Les disposicions dels Pactes obliguen els estats que els ratifiquen. Es preveu que els drets reconeguts siguin llei en aquests estats. Per aquest motiu els Pactes contenen mesures sobre el seu compliment, és a dir, disposicions per a l'examen internacional de la forma com els estats compleixen les obligacions que els imposen els pactes.

En canvi, l'absència d'un Tribunal Internacional que vetllés pel compliment d'aquest «Codi» internacional, així com l'absència d'un sistema policial internacional que s'encarregui de detenir els presumptes violadors d'aquestes lleis internacionals fan que la Carta esdevingui un instrument infrautilitzat, i de poca credibilitat (p.e. Karadzic, Mladic, Milosevic, etcètera). Com deia Hermann Terstsch fa uns dies (*El País*, 21.6.98: 8) «[...] el món té la oportunitat d'embarcar-se en la globalització més digna i més humana de totes les possibles, que és la implantació universal dels respecte a les lleis humanitàries. Aquestes lleis, però, necessiten organismes que les defensin».

5. Els acords de Dayton: un marc jurídic insuficient

Els Acords de Dayton, signats el 14 de desembre de 1995 a París, posaven punt i final a gairebé quatre anys de guerra. Tanmateix, ens trobem ben lluny de poder considerar aquests acords com una garantia per a la consolidació de la pau a Bòsnia. En un acudit gràfic aparegut al diari bosnià *Oslobodjenje*, l'endemà de la signatura dels acords, es podia veure una caricatura del món celebrant la signatura dels acords amb cava, mentre que la part que corresponia a Bòsnia-Hercegovina apareixia pintada de negre i es lamentava: «es pot saber què celebren? Heu arribat quatre anys i 300.000 persones mortes tard». Tal com va dir Alija Izetbegovic a la roda de premsa posterior a la signatura: «No són els millors acords possibles, són simplement els únics acords possibles».

L'acord defineix Bòsnia-Hercegovina com un estat format per dues entitats: la Federació de Bòsnia-Hercegovina (o federació croatomusulmana, com se l'anomena col·loquialment), amb el 51% del territori, i la República Serbska (o entitat sèrbia), amb el 49%. Tot i que no s'especifica, el fet que una de les parts sigui una federació, mentre que l'organització de l'estat és confederal, permet afirmar que Bòsnia-Hercegovina constitueix una confederació asimètrica.

Cadascuna de les entitats disposarà dels seus propis parlaments i governs, així com les seves pròpies forces armades. Cada entitat té dret a establir contactes amb els estats veïns sempre que es respectin la sobirania i la integritat territorial de Bòsnia-Hercegovina. La Constitució estableix que el govern central administrerà les carteres d'Afers Exteriors; Comerç Exterior i Política Duanera; Política Monetària; Immigració i Població Refugiada; Lleis Criminals Internacionals i interentitat; establiment de Sistemes de Comunicacions Comuns; Transport; Control del Trànsit Aeri. La resta de carteres (incloent-hi Educació i Cultura, Defensa i Interior) es mantindran sota la gestió de cadascuna de les entitats.

Així mateix, Bòsnia-Hercegovina ha quedat definida a l'acord com una democràcia liberal parlamentària. La institució central inclou un Parlament de dues cambres: la Cambra Baixa, o Cambra dels Representants, s'elegeix directament, mentre que la Cambra Alta, o Cambra dels Pobles, s'elegeix indirectament i està constituïda seguint el principi de proporcionalitat. Dues terceres parts dels diputats de cadascuna de les cambres han de ser de la Federació, mentre que la tercera part restant ha de sortir de l'entitat sèrbia. Les decisions s'han de prendre per majoria absoluta. Tanmateix, la Constitució preveu la possibilitat que alguna de les representacions faci ús del dret a veto. El Parlament elegeix el Consell de Ministres, que fa les funcions de govern. La figura de cap d'estat està formada per una presidència triple, elegida per sufragi directe i seguint criteris de pertinença a cadascuna de les tres comunitats (croata, sèrbia i musulmana). Qualsevol dels tres copresidents pot vetar les decisions amb les quals no estigui d'acord, sempre que el Parlament de l'entitat hagi aprovat aquest veto per dues terceres parts.

L'annex 3 i l'OSCE: segons els Acords de Dayton, un primer pas per a la reconstitució de les institucions polítiques a l'estat de Bòsnia-Hercegovina eren les eleccions, tal i com s'especifica en l'annex 3, en el qual es recull el compromís assumit per les tres parts signatàries «d'assegurar les condicions necessàries per a la celebració d'unes eleccions lliures, democràtiques i justes en el termini de nou mesos a partir de la signatura». Les que es van celebrar el cap de setmana passat van ser les quartes.

Malgrat que cadascuna de les eleccions ha suposat una millora substancial respecte de l'anterior, tant en organització, com en participació i involucració de la població local, continua havent-hi molts problemes a l'hora d'exercir el dret a vot, a causa, fonamentalment, del domini dels partits mononacionals, a la dificultat de moviments a l'interior del país, i a la manipulació i coacció que pateix la població civil.

6. La inacabable agonia de la població desplaçada i refugiada

Al cap de poques setmanes del començament de la guerra a Bòsnia-Hercegovina, el nombre de persones que fugien del país creixia esfereïdorament. El 26 d'abril de 1992, només tres setmanes després del reconeixement de Bòsnia-Hercegovina per part de la CE,

l'ACNUR calculava que hi havia 370.000 persones refugiades i desplaçades. El 2 de juny, la xifra havia augmentat fins a 750.000. La tardor de 1992, la guerra havia produït més d'1 milió de persones refugiades, i al voltant d'un altre milió de desplaçades a l'interior del país. Moltes persones fugien cap a Croàcia o Sèrbia, on es va produir una gran proliferació de camps de treball, que van posar en perill la pròpia capacitat governamental d'aquests dos països per tal de mantenir-los i gestionar-los. Moltes d'altres persones van buscar refugi a d'altres països europeus, especialment de la Unió Europea.

El ràpid creixement del nombre de població refugiada posa de manifest l'estratègia utilitzada per les forces sèrbies i croates en la seva recerca de crear territoris ètnicament purs. Alguns autors (Donia i Fine, 1994: 244) interpreten aquesta obsessió com un intent per evitar la repetició d'un fenomen similar al del «West Bank» a què han de fer front les autoritats israelianes. Extremistes serbis i croats consideraven que la clau per reduir la capacitat del govern bosnià era provocar odis i intolerància entre les diferents comunitats bosnianes. D'aquesta manera, en la majoria dels discursos fets públics per líders extremistes serbis i croats, es titllava el govern de Sarajevo de «fonamentalista islàmic», amb l'objectiu de devaluar la voluntat governamental de representar tota la població bosniana.

Malgrat que la neteja ètnica ha estat una pràctica duta a terme per totes les parts en conflicte, hi ha força consens internacional a l'hora de considerar que les autoritats sèrbies (tant de Belgrad com de Pale) han estat les instigadores i les principals perpetradores de la neteja. Les tropes serbobosnianes, dirigides per Arkan i per Vojislav Seselj, van entrenar, reclutar i pagar soldats per perpetrar les pitjors violacions de drets humans imaginables.

Tanmateix, forces armades croates i irregulars van protagonitzar també diversos actes de neteja ètnica, com també algunes unitats militars bosnianes.

A Bòsnia els assassinats en massa i altres atrocitats es feien servir per aterrir la població i incitar-la a marxar. Paralel·lament, els autors de la neteja ètnica utilitzaven també altres tàctiques per imposar la seva voluntat a les víctimes, i fer augmentar així l'odi entre comunitats. D'entre aquestes tàctiques destacaven les violacions massives a dones de totes les edats. Moltes de les violacions eren protagonitzades per unitats de soldats descontrolades, però d'altres eren dirigides per comandants, que premiaven els soldats d'acord amb la seva brutalitat.

Els camps de presoners es destinaven a soldats detinguts, als quals assotaven, torturaven, els feien passar gana, o fins i tot assassinaven. Les imatges d'aquests camps que han pogut aparèixer a la televisió han fet recordar sovint els camps de presoners de la Segona Guerra Mundial. D'altra banda, la gran diferència existent entre els mapes de distribució nacional sobre el territori de 1991, i els de 1997, demostren que aquestes pràctiques van donar sovint els resultats esperats pels perpetradors. Tanmateix, i malgrat les denúncies constants de la població local i de la comunitat internacional, encara és molt petita la resposta judicial que s'està duent a terme per tal de jutjar i condemnar els responsables del genocidi.

L'ACNUR i l'acció humanitària: Tal com he anat repetint contínuament al llarg de les pàgines anteriors, en el cas de Bòsnia els moviments forçats de població no eren només la conseqüència de la guerra, sinó un dels seus objectius primers, i l'acció humanitària no només s'ha vist reduïda a la impotència constantment, sinó que s'ha trobat atrapada en aquesta política de terror, ja que, per tal de protegir els grups més amenaçats, les organitzacions humanitàries han intentat evacuar-los de les zones sensibles, per la qual

cosa se'ls ha acusat sovint de contribuir als trasllats de població.

Tanmateix, davant la prossecució i l'ampliació de la *neteja ètnica*, sistemàticament condemnada pel Consell de Seguretat, algunes organitzacions humanitàries, i especialment l'ACNUR, han apel·lat contínuament a la comunitat internacional per tal que no es limités a fer declaracions de bones intencions i prengué definitivament les mesures oportunes per aturar la barbàrie.

A finals de 1991, l'antic secretari general de l'ONU, Boutros Boutros Ghali va designar l'ACNUR (UNHCR, segons les sigles en anglès; HCR segons les sigles en francès), com l'organisme líder de les Nacions Unides per a qüestions humanitàries a l'antiga Iugoslàvia. Durant els gairebé quatre anys de guerra, l'ACNUR ha distribuït ajut humanitari a més de 2'4 milions de persones a Bòsnia-Hercegovina. Gairebé la meitat d'aquestes persones eren desplaçades internes. Moltes d'elles havien quedat atrapades durant bona part de la guerra en ciutats assetjades com Sarajevo, Gorazde o Bihac. En total, els avions i camions de l'ACNUR van repartir més d'1 milió de tones mètriques d'ajut humanitari entre totes les repúbliques de l'antiga Iugoslàvia. Quatre cinquentes parts del total es va destinar a Bòsnia-Hercegovina.

Quan es van signar els Acords de Dayton, el desembre de 1995, més d'1 milió de persones continuaven desplaçades a l'interior de les fronteres bosnianes. Almenys 1 milió més vivien refugiades repartides en més de 25 estats, especialment en els més propers a les fronteres de l'antiga Iugoslàvia, o als estats d'Europa occidental.

Segons els Acords de Dayton, l'ACNUR és la responsable del retorn de la població refugiada, ja sigui a la seva casa original o a qualsevol altra àrea que decideixin. El programa de repatriació massiva, iniciat la primavera de 1993, és un dels més grans i complexos amb què mai s'hagi enfrontat l'ACNUR. En les seves etapes inicials, els objectius principals del programa de reassentament són les persones desplaçades internament a Bòsnia-Hercegovina. El programa de retorn està previst que s'allargui almenys dos anys. Tanmateix, el seu èxit final depèn de molts altres factors que van més enllà del control de l'ACNUR. Alguns d'aquests factors són les pròpies condicions de seguretat, la reconstrucció i rehabilitació, l'eliminació de les mines terrestres i la plena implementació de les previsions sobre drets humans establertes als Acords de Dayton.

7. La resposta solidària

Si bé la resposta humanitària i solidària envers les víctimes de la guerra ha estat una de les úniques accions relativament efectives de la comunitat internacional durant els gairebé quatre anys de guerra, les massacres de Srebrenica i Sarajevo, l'estiu de 1995, difoses contínuament a través dels mitjans de comunicació, van provocar un efecte d'indignació i condemna en bona part de l'opinió pública internacional que, fins llavors, havia estat immersa, ja sigui en el desconeixement dels fets que succeïen a l'antiga Iugoslàvia, ja sigui en el confusionisme provocat per la mateixa complexitat del conflicte, o per les informacions tergiversades que arribaven dels mitjans de comunicació, així com d'alguns líders polítics i socials.

Els mitjans de comunicació, per exemple, han estat decisius a l'hora de canalitzar la solidaritat europea en el conflicte. Durant anys van estar utilitzant termes com «parts en

conflicte», «guerra civil» o «guerra ètnico-religiosa», alhora que ometien els termes «genocidi», «feixisme», «neteja ètnica» o «atemptat contra la democràcia i la multiculturalitat». Només quan fou impossible distorsionar les imatges de les hecatombes de Sarajevo, Srebrenica i Zepa, perquè no deixaven cap mena de dubte sobre qui era la víctima i qui l'agressor, els mitjans de comunicació van començar a prendre partit per aquelles persones que defensaven la democràcia, i van acusar els culpables amb noms i cognoms.

Per la seva banda, els líders polítics europeus s'han trobat sotmesos a grans contradiccions. La màquina europea, dirigida per França i Alemanya, ha estat del tot incapaç de trobar una política comuna per aturar el genocidi. Especialment significatives són les paraules de la comissària europea, i cap de l'Oficina Humanitària de la UE (ECHO), Emma Bonino:

[...] la Unió Europea i els seus estats membres han aportat el 70% de l'assistència total per a Bòsnia. [...] les ONG actuen quasi exclusivament gràcies al suport financer de la UE. Fins i tot diria que a la regió no hi falten aliments ni medicines. Fins i tot diria que n'hi ha massa. El problema és que no la podem dur a la població. Per això el meu missatge és que la gent no es quedi amb la idea que a Bòsnia hi ha un drama humanitari... la falta de voluntat política és el drama, i això provoca un drama humanitari (*Avui*, 21 juliol 1997).

Finalment, la resposta massiva dels moviments socials organitzats europeus ha estat tardana i vacil·lant, amb excepció d'algunes organitzacions que, per la seva estructura i experiència, han respost de seguida a les necessitats humanitàries de Bòsnia-Herzegovina. Alguns líders socials han estat víctimes dels discursos tant dels mitjans de comunicació com dels líders polítics, però alhora també han estat responsables de la desmobilització. Tanmateix, com ja he dit abans, les massacres de Srebrenica i Zepa van suposar un punt d'inflexió important, especialment a Catalunya, en la mobilització de l'opinió pública.

8. Criminals de guerra en llibertat

El Tribunal Penal Internacional ha de ser una instància jurídica internacional, independent i eficaç, que persegueixi i jutgi els criminals de guerra.

Les dificultats amb què s'han hagut d'enfrontar tant el Tribunal Penal Internacional de Ruanda, com el Tribunal Penal per a l'antiga Iugoslàvia, per tal de fer comparèixer els principals responsables dels genocidis, ha posat de manifest la necessitat i la urgència de dotar el món d'un Tribunal Penal Internacional independent, eficaç, i que arribi a tota la cadena de comandament responsable dels crims.

El passat juliol, va tenir lloc a Roma una Conferència Diplomàtica, convocada per les Nacions Unides, amb la finalitat d'establir un Tribunal Penal Internacional (TPI) que persegueixi i jutgi els crims de guerra. Delegacions de més de 140 països es van haver de posar d'acord quant a l'estructura, les competències, el funcionament i el finançament d'una institució que hauria de ser una instància jurídica internacional contra la impunitat.

En tractar-se d'un acord que implica la renúncia de sobirania per part dels estats signataris, les postures inicials eren, d'entrada, diverses i discrepants entre si. El Tribunal hauria d'estar establert per mitjà d'un tractat internacional segons el qual els estats signataris es

comprometeren a donar suport, reconèixer i acatar les actuacions i les sentències de la nova instància internacional.

Tal i com va afirmar Kofi Annan en la inauguració de la conferència «Els ulls de milions de víctimes del passat i de les potencials víctimes de futur observen el procés». I afegia:

si aquests juristes i diplomàtics, polítics i militars fracassen, ells i els estats que representen seran corresponsables de les noves víctimes, dels genocidis, dels crims de guerra que ben segur es produiran. Els criminals del passat se'n riuran com ho han fet en el passat. Se'n riuran sobretot de les víctimes. I els botxins del present creixeran i mostraran als del futur com continuar matant desde la impunitat (El País, 21.6.98).

Tanmateix, malgrat tots els morts que hi ha hagut, i les paraules de Kofi Annan, la reunió no va tenir el caràcter profund i reflexiu que hauria estat necessari. Quan Annan va demanar al plenari que es posés d'empeus i guardés un minut de silenci, desenes de telèfons mòbils van començar a sonar recordant als presents que avui, les urgències quotidianes impedeixen a moltes persones un intent profund de reflexió (El País, 21.6.98: 8).

En principi, els estats més disposats a dotar de poders aquest Tribunal per garantir, tant la seva efectivitat en la persecució de crims, com en el seu poder dissuassori, eren les democràcies assentades (més o menys 50 estats dels cinc continents, incloent-hi la majoria dels estats membre de la UE). Excepcions destacades d'aquesta postura van ser França i els Estats Units. De fet, Jesse Helms, el president de la Comissió de Política Exterior del Senat, va deixar ben clar que el Tribunal que havia de nàixer a Roma seria un cadàver des del principi si obria la possibilitat que en algun moment es pogués jutjar un nord-americà.

El resultat final va ser especialment decebedor, ja que es van imposar finalment les tesis dels estats més conservadors.

9. Kosovo: més que un final, el començament, de nou

Els esdeveniments que aquests darrers mesos estan tenint lloc a la regió de Kosovo, en què s'està produint una escalada violenta del conflicte i un èxode de milers de persones cap a la veïna Albània, ens han de fer lamentar que:

- de nou, hagin calgut desenes de noves víctimes mortals a mans de la policia sèrbia per tal que la qüestió de l'agressió de Belgrad sobre Kosovo tornés a ser notícia,
- que no hi hagi un reconeixement clar i explícit per part dels diplomàtics i dirigents de la comunitat internacional sobre qui és la víctima (la població albanesa de Kosovo) i qui l'agressor (l'autoritarisme de Milosevic, un altre cop),
- que es permeti el manteniment en el poder de Milosevic, l'autèntic ideòleg i, promotor de les massacres a Croàcia, Bòsnia-Hercegovina (juntament amb el seu aliat Radovan Karadzic) i Sèrbia (incloent-hi Kosovo),
- que l'any 1989 quan Milosevic va eliminar l'estatut d'autonomia de Kosovo i va ordenar l'exèrcit federal Iugoslau de reprimir violentament les manifestacions de kosovars, els dirigents de la comunitat internacional restessin impassibles i toleressin les continuades violacions dels drets humans que patia la població albanesa de Kosovo,
- que malgrat que la resposta de la població albanesa de Kosovo, encapçalada pel seu president, Ibrahim Rugova, escriptor i pacifista d'inspiració gandhiana, va ser la de la resistència no violenta, amb l'esperança que la comunitat internacional faria valer els

necessaris instruments diplomàtics, econòmics i fins i tot militars per tal d'obligar Milosevic a depositar la seva actitud, la majoria dels dirigents internacionals van optar per una política de suposada «neutralitat», que implica haver estat còmplices passius de l'agressió de Milosevic sobre Kosovo (tal i com ja va passar en el cas de Bòsnia-Hercegovina).

Conclusions

Després de tot el que hem vist fins ara, una de les principals conclusions que podem extreure és que les guerres iugoslaves han posat de manifest les importants mancances que pateix la comunitat internacional amb vista a la prevenció i la resolució de conflictes armats. Són moltes les lliçons que podem i hem d'extreure de Bòsnia i de la seva tragèdia.

Tal com escrivia a la revista *Survival* la qui havia estat cap de la delegació britànica a Dayton, Pauline Neville Jones (1996/7: 45), dues preguntes emergeixen de l'experiència bosniana: una, quanta responsabilitat té la comunitat internacional en la reconstrucció d'un país després de la guerra, i dues, si és encertada l'opció confirmada a Dayton d'una Bòsnia única.

Lògicament, la resposta a aquestes preguntes no és senzilla. Però resulta indispensable mirar de trobar-la. Moltes persones -entre les quals trobem algunes de les més fermes defensores dels drets humans- argumenten que hauria estat més honest, o simplement més realista, haver dut a terme la divisió de Bòsnia seguint criteris ètnics. Altres afirmen que això es el que finalment acabarà passant i que els esforços actuals per tal de contrarrestar la separació ètnica són una pèrdua de temps i de diners. Efectivament, podria ser que finalment fos impossible que les tres comunitats s'arribessin a posar d'acord i que acabessin separant-se, ja sigui de mutu acord (totes les parts han elaborat possibles mapes de partició, si bé no han arribat a posar-se mai d'acord, fins ara), ja sigui tornant a l'ús de la violència. Tanmateix, al meu entendre, resulta políticament i moralment correcte procurar evitar que això arribi a succeir.

D'altra banda, a propòsit de la intervenció internacional, la missió de pacificació a Bòsnia ensenya moltes lliçons, però no és un model de futur. L'OTAN no pot assumir el monopoli ni la responsabilitat de les missions de pacificació d'arreu del món, ni tan sols a Europa, i no es pot esperar que desplegui unes forces enormes cada cop que esclata un conflicte. Acceptar això significa dues coses: primera, que la gestió i la prevenció de conflictes han de ser preses molt més seriosament del que ho han estat en el passat. Fins ara només l'OSCE hi ha dedicat un mínim d'atenció, però no en canvi la Unió Europea, i menys encara l'OTAN. No és cap secret que l'estabilitat i la seguretat d'Europa només estarà garantida si som capaços d'evitar tragèdies com la de Bòsnia. En definitiva, això vol dir estar disposats a gastar petites sumes de diners per evitar costos molt més elevats més tard. Els governs generalment no ho entenen prou bé això, i els recursos no sempre estan distribuïts com caldria entre els ministeris de defensa i el d'exteriors.

En segon lloc, si s'ha de plantejar de nou una intervenció militar, l'experiència de la UNPROFOR ens mostra alguns errors que convindria evitar: forces poc armades i molt disperses incapaces d'intimidat o frenar una possible escalada de violència; manca d'unitat en el comandament a l'escenari d'operacions; manca de claredat i consens en la imparcialitat i la neutralitat; manca d'un mandat i una missió clares, i manca d'una estratègia política

acordada per les forces de suport. En aquest sentit, els governs haurien de deixar clar si cedeixen tropes per a operacions de manteniment de la pau o per a la pacificació, ja que ambdues tasques són diferents, i la segona és més perillosa que la primera. En el pla civil, també es pot aplicar la mateixa proposta de compartir riscos, responsabilitats i càrregues. Els terminis han de ser realistes i és preferible que no estiguin relacionats amb consideracions polítiques externes.

En aquest lloc, les Nacions Unides haurien de reprendre les responsabilitats en qüestions de seguretat que li pertocquen, i plantejar-se, això sí, un profund procés de modernització i democratització interna.

Finalment, no puc ometre algunes referències a la necessitat de consolidar una Europa molt més preparada per prevenir i gestionar conflictes internacionals. En els darrers anys, un dels reptes més importants amb què s'han enfrontat els planificadors de les polítiques exteriors dels estats europeus ha estat com respondre als conflictes intraestats. Des del desmembrament de la Unió Soviètica, aquests conflictes han proliferat a l'interior i al voltant d'Europa. I els que s'han produït a l'antiga Iugoslàvia han estat, potser, els més sagnants. Aquestes són algunes de les característiques dels conflictes que he anat desenvolupant al llarg de les pàgines anteriors: en primer lloc, el fet que les víctimes mortals cada vegada es produeixen més entre la població civil que entre els militars. Segon, la gran quantitat de persones refugiades i desplaçades que provoquen aquests conflictes. Tercer, que les armes que s'utilitzen en aquests conflictes són armes convencionals (pesants i lleugeres) i no armes de destrucció massiva. Quart, que aquestes armes provenen generalment dels països més rics, mentre que els conflictes armats es produeixen a països o regions pobres o poc desenvolupades. I cinquè, que aquests conflictes tenen un impacte molt elevat sobre els valors, l'economia, els interessos i la ciutadania de la UE.

En aquest context, parlar de prevenció de conflictes en el marc de la UE no es pot limitar simplement a aplicar tècniques de diplomàcia preventiva, com ara la mediació o les declaracions de bones intencions, sinó que va molt més enllà. Exigeix enfocar els comportaments econòmics, polítics i militars envers la prevenció de conflictes. Pel que fa als components polítics, en primer lloc cal analitzar la necessitat d'introduir un Codi de Conducta, fonamentat en els vuit criteris comuns de la UE, que reguli el comerç d'armes europees. En els aspectes econòmics, cal posar l'accent en la cooperació per al desenvolupament, i incorporar el concepte d'estabilitat estructural en les polítiques econòmiques i comercials dels estats membres. Finalment, el component militar és un dels temes més delicats de l'agenda de la Conferència Intergovernamental, ja que afecta de ple la sobirania nacional. En aquest sentit, algunes persones opinen que la mesura més realista és que la UEO assumeixi el paper militar de la prevenció i gestió de conflictes (les anomenades missions Petersberg). Tanmateix, per tal que aquestes polítiques siguin eficaces, és imprescindible harmonitzar les polítiques exteriors dels estats membres de la UE i establir una veritable Política Exterior de Seguretat Comuna (PESC) que, tal i com expressa en els seus objectius tercer i cinquè, respectivament, tingui en compte «el manteniment de la pau i l'enfortiment de la seguretat internacional, de conformitat amb els principis de la Carta de les Nacions Unides, amb els principis de l'Acta Final d'Hèlsinki i amb els objectius de la Carta de París», per una banda, i el «desenvolupament i consolidació de la democràcia i dels estats de dret, així com el respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals», per l'altra.

Sembla, per tant, que la base institucional ja existeix. Ara, del que es tracta és de dotar aquest organisme internacional dels instruments necessaris per a dur a terme els seus objectius de construir i consolidar la pau.

BIBLIOGRAFIA

- DONIA, R. J. i J. FINE (1994): *Bosnia and Herzegovina: A tradition betrayed*, New York, Columbia University Press.
- GUTMAN, R. (1994): *Bosnie: témoin d'un génocide*, París, épi- Desclée de Brower.
- MALCOLM, N. (1996): *Bosnia-Herzegovina, a short history*, Londres, Papermac.
- RIEFF, D. (1996): *Matadero. Bosnia, el fracaso de occidente*, Madrid, El País Aguilar.
- ROMEVA, R. (1997): *Bòsnia-Herzegovina, lliçons d'una guerra*, Barcelona, Centre UNESCO de Catalunya.
- (1998): *Pau i seguretat a Europa. Prevenció de conflictes a Europa després de la postguerra freda*, Barcelona, Centre UNESCO de Catalunya.
- SILBER, L. A. LITTLE, (1996): *The Death of Yugoslavia*, Londres, Penguin Books/BBC Books.